

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

Олена Шимак,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

УДК: 343.98.067

Методика визначення мотиву та мети злочинного діяння за допомогою методу «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи

У нелегкі часи реформування правоохоронної системи України відмічається ріст злочинності, тоді як якість та результативність досудового розслідування кримінальних проваджень погіршується. Аналізуючи статистичні показники зі сайту Генеральної прокуратури України «Про зареєстровані кримінальні провадження та результати їх досудового розслідування» [1] стосовно злочинів проти життя та здоров'я особи, ми бачимо, що у 2014 році: на початок звітного періоду не прийнято рішення (про закінчення або зупинення) по 61760 кримінальним провадженням, на кінець звітного періоду – по 34961, й тільки по 25873 – особам вручено повідомлення про підозру; у 2015 році: на початок звітного періоду не прийнято рішення по 53794

кримінальним провадженням, на кінець звітного періоду – по 33098, по 21073 кримінальним провадженням – особам вручено повідомлення про підозру; у 2016 році (по жовтень включно) – на початок звітного періоду не прийнято рішення по 46195 кримінальним провадженням, на кінець звітного періоду – по 43875, й тільки по 2474 кримінальним провадженням – особам вручено повідомлення про підозру.

Отже, з цих показників ми бачимо, що якість та результативність досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи потребує негайного удосконалення. На нашу думку, цей процес буде можливим тільки за умови вжиття таких дієвих заходів, а саме: зменшення кількості кримінальних проваджень

на одного слідчого; сприяння процесу підвищення рівня професіоналізму працівників органів досудового розслідування; удосконалення методики застосування під час досудового розслідування криміналістичних засобів та методів; розроблення практичних рекомендацій щодо тактики та методики розкриття та розслідування кримінальних проваджень.

Слід зазначити, що під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, вагомими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину є мета та мотив злочинного діяння. Так як, саме мета та мотив злочинного діяння дозволяють правильно кваліфікувати вчинене, визначити форму провини суб'єкта злочину та його ступінь суспільної небезпечності.

Як відомо, мета злочину – це конкретний результат, який прагне отримати чи досягти злочинець. Мотив – це усвідомлені особою спонукання щодо певної злочинної діяльності або дії. Тобто, мотив – це спонукальна причина поведінки та дій суб'єкта злочину. Тому, встановлення мотиву та мети злочину є вкрай важливим для досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я особи.

Мета та мотив злочину описувалися у працях: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. К. Грищука, М. Й. Коржанського, М. І. Мельника, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, С. С. Яценка та ін.

Слід наголосити, що у процесі встановлення мотиву та мети злочину суб'єкти досудового розслідування застосовують різноманітні криміналістичні методи. Однак, метод «багатомірних матриць» багатьом з них не відомий, як й не має чітких науково-обґрунтованих рекомендацій щодо методики його використання у процесі досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я особи.

Метод «багатомірних матриць» («морфологічного ящика» або метод «морфологічного аналізу») був роз-

роблений швейцарським астрономом Ф. Цвіккі [1] у 1942 році. З того часу методика його застосування значно удосконалилася та знайшла своє відображення в інших галузях науки – математиці, хімії, фізиці, педагогіці, психології, менеджменті тощо. Велике значення метод «багатомірних матриць» має й для криміналістики, однак, методика його застосування у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень потребує удосконалення та модифікації.

Серед наукових праць, в яких розглянуто безпосередньо метод «багатомірних матриць» можна виділити роботи: В. В. Тітова [3], А. В. Чуса та В. Н. Данченко [4], Дж. К. Джонса [5], В. М. Одріна [6], Т. Ritchey [7], О. Є. Користіна та О. М. Цільмак [8] та ін. Однак, у наукових працях не висвітлено чітких детальних рекомендацій щодо методики застосування методу «багатомірних матриць» під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи задля визначення мотиву та мети злочинного діяння суб'єкта злочину. Це й буде метою та завданнями нашої статті.

Задля науково-теоретичного удосконалення та практичної модифікації методу «багатомірних матриць» відповідно до специфіки процесу досудового розслідування злочинів, спочатку розглянемо загальні положення цього методу, а потім й конкретну методику встановлення мети та мотиву злочинного діяння суб'єкта злочину.

Суть методу «багатомірних матриць» полягає у комбінуванні усіх відомих сполучень, параметрів, елементів, характеристик певних ознак складу злочину задля встановлення зв'язків між ними. Тобто у комбінуванні відомого з невідомими.

Основними перевагами застосування методу «багатомірних матриць» під час досудового розслідування кримінальних проваджень є те, що він: 1) не має обмежень в аналізі певних ознак складу злочину; 2) забезпечує рівноцінність всіх елементів

певних ознак складу злочину; 3) забезпечує максимальну чіткість формулювання поставленого завдання; 4) дозволяє отримати нові ідеї або розвинути вже наявні; 5) дозволяє вирішити складні креативні завдання досудового розслідування; 6) дозволяє винайти багато нових, несподіваних, оригінальних ідей (припущень) та імовірних та раціональних рішень.

Його недоліками й обмеженнями може бути те, що: 1) навіть при вирішенні середньої тяжкості завдань досудового розслідування в матриці можуть виявитися сотні варіантів рішень; 2) вибір найбільш оптимального з варіантів рішень виявляється дуже складним та непосильним процесом; 3) він не враховує всі параметри досліджуваної системи елементів певних ознак складу злочину.

Як й інші криміналістичні методи, метод «багатовимірних матриць» має власну мету, завдання, принципи, функції, умови та сферу застосування. Отже, розглянемо ці загально-теоретичні категорії.

Метою методу «багатовимірних матриць» є винайдення найбільш достовірних припущень та найбільш імовірних і раціональних відповідей щодо сутності та істинності певних ознак складу злочину. Зазначена мета конкретизується низкою таких завдань:

1) комбінування усіх відомих параметрів, елементів, характеристик певних ознак складу злочину з невідомими та встановлення зв'язків між ними;

2) аналіз нових зв'язків і стосунків певних ознак складу злочину;

3) винайдення креативних, оригінальних ідей та найбільш імовірних і раціональних відповідей щодо сутності та істинності певних ознак складу злочину.

Застосування методу «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування кримінальних проваджень повинен ґрунтуватися на таких основних принципах:

1) системності – тобто необхідність здійснення морфологічного

аналізу сукупності усіх сполучень, параметрів, елементів, характеристик певних ознак складу злочину, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного й які утворюють певну цілісність, певну єдність;

2) цілісності – тобто у взаємозв'язку усіх складових механізму досліджуваного злочинного явища (рушійні сили, їх виникнення, розвиток, взаємодія та взаємозв'язок, складові елементи, етапи розвитку, умови і фактори тощо);

3) комплексності – тобто шляхом охоплення якомога більшої кількості зв'язків досліджуваного об'єкта, суб'єкта, предмета, процесу чи явища з іншими та виокремлення з них найсуттєвіших;

4) всебічності – тобто шляхом морфологічного аналізу елементів певних ознак складу злочину не самих по собі, а у їх взаємозв'язках і взаємодії з іншими, близькими до них;

5) об'єктивності – тобто шляхом безпристрасного та неупередженого аналізу усіх складових досліджуваних ознак складу злочину;

6) несуперечності – тобто шляхом узгодження форми та змісту складових певних ознак складу злочину;

7) систематичності – тобто шляхом дотримання раціональної послідовності під час системного аналізу та комбінування усіх відомих сполучень, параметрів, елементів, характеристик певних ознак складу злочину;

8) конкретності – тобто шляхом встановлення максимально повних і точних меж головних параметрів, за якими вибудовуються вісі багатовимірної матриці.

Метод «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я особи характеризується такими основними функціями, як:

– гносеологічна (з грецької «gnosis» – знання, «logos» – навчання) – забезпечує процес пізнання

досліджуваних ознак складу злочину, механізмів розвитку певної події тощо;

– організаційна – забезпечує організацію напрямів діяльності суб'єктів досудового розслідування для збирання юридично значимих фактичних даних та отримання юридично значимої інформації по кримінальному провадженню;

– перцептивна (від лат. perceptio - сприйняття і socialis – громадський) – забезпечує процес сприйняття, оцінку і розуміння певних ознак складу злочину;

– креативна – забезпечує творчий, нестандартний підхід під час генерування та перевірки припущень стосовно певних ознак складу злочину;

– пояснювальна – забезпечує пояснення юридично значимих явищ, подій, ситуації тощо.

Як й кожний метод пізнання метод «багатовимірних матриць» має певні правила застосування. Отже:

а) під час матричного аналізу певних ознак складу злочину спочатку необхідно виділити головні параметри, завдяки чого вибудовується вісь;

б) потім на кожному з висей необхідно подумки нанизати різноманітні комбінації елементів (ідей, припущень), тим самим винайти нові зв'язки та відношення (тобто здійснити роботу з комбінаціями варіантів рішення);

в) необхідно здійснювати комбінацію елементів (ідей, припущень) до тих пір доки не визначаться провідні припущення, тобто ті що потребують першочергової перевірки та другорядні, тобто які можна перевірити при появі можливості;

г) знаходити рішення треба шляхом генерування ідей (припущень), заміни їх на протилежні, аналізу невідповідностей, їх апробацій та верифікації;

д) реалізувати рішення треба шляхом його конкретизації, перевірки та подальшої популяризації (розповсюдження).

Ефективність застосування методу «багатовимірних матриць», підчас

досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я особи, забезпечується низкою таких організаційних умов, а саме:

1) до групи суб'єктів досудового розслідування повинно увійти 5-10 фахівців;

2) слідчий повинен заохочувати інших суб'єктів досудового розслідування стосовно кількості та оригінальності ідей, припущень, гіпотез;

3) підчас генерування ідей критика забороняється;

4) тривалість групової роботи – 15 до 30 хвилин;

5) будь-який суб'єкт досудового розслідування може розвинути ідеї іншого учасника;

6) усі ідеї, припущення, гіпотези повинні фіксуватися.

Як й кожен криміналістичний метод, метод «багатовимірних матриць» має три етапи реалізації: підготовчий, основний та заключний. Так, на підготовчому етапі – суб'єкти досудового розслідування повинні зібрати якомога більше інформації стосовно злочину.

На основному етапі – відбувається нарада, де суб'єкти досудового розслідування доповідають усю відому їм інформацію стосовно злочину та вказують на фактичні дані, які вже були встановлені. У випадку не встановлення суб'єкта злочину, слідчий пропонує усім учасникам:

1) Висловити власні думки стосовно того, хто саме міг скоїти злочин. Слідчий усі обгрунтовані припущення фіксує горизонтально на фліпчарті (дошці), нумеруючи кожен варіант цифрами 1, 2, 3 ...

2) Висловити обгрунтовані припущення стосовно мотиву (-ів) скоєння злочину. Слідчий на фліпчарті (дошці) фіксує вертикально у стовпчик усі обгрунтовані припущення.

3) Шляхом морфологічного аналізу послідовно виключити мотиви злочину, які не мають функціональної цінності для досудового розслідування та залишити найбільш вірогідні. Слідчий на фліпчарті (дошці)

малює морфологічну таблицю та кожний мотив злочинного діяння позначає великими літерами – А, Б, В...

4) Шляхом морфологічного аналізу визначити коло осіб у яких був

(або міг би бути) той чи інший мотив злочинного діяння. Слідчий фіксує усі припущення у клітинах таблиці – А1, Б1, В1...(дивись табл.1);

Таблиця 1

Морфологічна таблиця щодо кола підозрюваних та їх мотивів

		компаньйон	колега	дружина	мати	донька	син	сусід
		1	2	3	4	5	6	7
А	ревнощі	А1	А2					
Б	зздрість	Б1	Б2					Б7
В	помста	В1		В3	В4	В5		В7
Г	користь	Г1		Г2	Г3	Г4		Г5

5) Висловити обґрунтовані припущення стосовно мети злочину. Слідчий зверху таблиці фіксує усі обґрунтовані припущення, познача-

ючи їх маленькими літерами – а, б, в..., та малює на фліпчарті (дошці) багатовимірну матрицю (див. рис 1).

		компаньйон	колега	дружина	мати	донька	син	сусід
		1	2	3	4	5	6	7
А	ревнощі	А1	А2					
Б	зздрість	Б1	Б2					Б7
В	помста	В1		В3	В4	В5		В7
Г	користь	Г1		Г2	Г3	Г4		Г5

Рис. 1. Морфологічна матриця стосовно мети та мотиву кожного суб'єкта з кола підозрюваних у скоєні злочину

6) Шляхом морфологічного аналізу визначити коло осіб у яких була та чи інша мета злочинного діяння. Поєднуючи будь-який варіант кожного параметра суб'єкта досудо-

вого розслідування аналізують їх й обирають найбільш оптимальний. Слідчий фіксує усі обґрунтовані припущення у клітинах морфологічного

ної матриці – А1а, В1в, Г1г... (див. рис. 1).

7) Проаналізувати морфологічну матрицю та встановити хто з кола підозрюваних найбільш всього міг бути зацікавлений у скоєні злочину. Пошук рішення полягає у визначенні всіх можливих параметрів задачі, аналізу різних сполучень до вибору найкращого варіанту.

На заключному етапі застосування методу «багатовимірних матриць» слідчий розробляє план оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій щодо перевірки припущень та алібі у кожного з кола підозрюваних.

У ході перевірки припущень та алібі у кожного з кола підозрюваних морфологічна матриця зазнає змін

до тих пір доки не встановиться по кримінальному провадженню істина.

Таким чином, підводячи підсумки, хотілося би підкреслити, що застосування методу «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я особи є надійним помічником. У статті була описана методика застосування методу «багатовимірних матриць» задля визначення мотиву та мети злочинного діяння суб'єкта злочину під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, однак, зазначений метод може бути корисним й для визначення інших ознак складу злочину.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні провадження та результати їх досудового розслідування: сайт Генеральної прокуратури України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820
2. Zwicky F. New Methods of Thought and Procedure / Zwicky F., Wilson A. G. // Contributions to the Symposium on Methodologies, Pasadena, May 22-24, 1967.
3. Титов В. В. Морфологический поход / В. В. Титов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.metodolog.ru/00915/00915.html>
4. Чус А. В. Основы технического творчества / Чус А. В., Данченко В. Н. – Киев-Донецк: Вища школа, 1983. - 184 с
5. Джонс Дж. К. Методы проектирования: Пер. с англ.-2-е изд., доп. / Дж. К. Джонс. – М.: Мир, 1986. – 326 с.
6. Одрин В. М. Морфологический синтез систем: морфологические методы поиска / В. М. Одрин. – Киев, 1986.
7. Ritchey T. Modeling Complex Socio-Technical Systems using Morphological Analysis / T. Ritchey. – Adapted from an address to the Swedish Parliamentary IT Commission, Stockholm, December 2002. – [Electronic resource] – Access: www.swemorph.com/pdf/it-webart.pdf.
8. Користін О. Є. Евристичні методи побудови та перевірки криміналістичних версій. [Текст] / О. Є. Користін, О. М. Цільмак // Публічне право. – 2015. – № 3 (19) – С. 170-180.

Цільмак О. М. Методика визначення мотиву та мети злочинного діяння за допомогою методу «багатовимірних матриць» під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи

У статті сформульовано мету, завдання, принципи (системності, цілісності, комплексності, всебічності, об'єктивності, несуперечності, систематичності, конкретності), функції (гносеологічну, організаційну, перцептивну, креативну, пояснюваль-

ну), умови та сферу застосування методу «багатовимірних матриць». Описано методіку визначення мотиву та мети злочинного діяння за допомогою методу «багатовимірних матриць» на певних етапах його реалізації.

Ключові слова: методика, мотив злочину, мета злочинного діяння, метод, багатовимірні матриці, досудове розслідування, злочин проти життя та здоров'я особи, ознаки, склад злочину.

Цильмак Е. Н. Определение мотива и цели преступного деяния с помощью метода «многомерных матриц» во время досудебного расследования преступлений против жизни и здоровья человека

В статье сформулированы цель, задачи, принципы (системности, целостности, комплексности, всесторонности, объективности, непротиворечивости, систематичности, конкретности), функции (гносеологическая, организационная, перцептивная, креативная, объяснительная), условия и область применения метода «многомерных матриц». Описана методика определения мотива и цели преступного деяния с помощью метода «многомерных матриц» на определенных этапах его реализации.

Ключевые слова: методика, мотив преступления, цель преступного деяния, метод, многомерные матрицы, досудебное расследование, преступление против жизни и здоровья человека, признаки, состав преступления.

Tsilmak O. The crime's goal and motive determination by the means of multidimensional array's method during the pretrial investigation against human's life and health

The article defines the purpose, objectives, principles (systematic, integrity, complexity, comprehensiveness, objectivity, consistency, systematic, concrete), functions (epistemological, organizational, perceptive, creative, explanatory), the conditions and the scope of the method of "multi-dimensional matrices." A method for determining the motive and purpose of a criminal act by the method of "multi-dimensional matrices" at certain stages of its implementation described.

Key words: methods, crime's motive, criminal action's goal, method, multidimensional arrays, pretrial investigation, the crime against human's life and health, signs of crime.